

[itobiad], 2020, 9 (2): 1610/1637

**Rus Siyasal Hayatına Yön Veren Düşünce Akımlarının
Tarihsel Kökenleri**

Historical Origins of Thoughts Directing Russian Political Life

Halit HAMZAOĞLU

**Dr. Öğretim Üyesi, Kars Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü**

**Asst. Prof., Kars Kafkas University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Department of Political Science and International
Relations**

E-mail: halithamzaoglu85@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-5249-1911

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 02.04.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 20.06.2020
Yayın Tarihi / Published	: 24.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: HAMZAOĞLU, H . (2020). Rus Siyasal Hayatına Yön Veren Düşünce Akımlarının Tarihsel Kökenleri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (2) , 1610-1637 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/713534>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Rus Siyasal Hayatına Yön Veren Düşünce Akımlarının Tarihsel Kökenleri

Öz

Bu çalışmada Rus siyasal hayatına yön veren Zapadnichestvo, Slavofiller ve Avrasyacılık düşünce akımlarının tarihsel kökenleri incelenmektedir. Motivasyonları ve yöntemleri farklılık gösterse de her üç düşünce akımı Rusya'nın ne olduğu, dünya halkları arasındaki konumu, siyaset felsefesinin ve genel anlamda entelektüel aidiyetinin nasıl olacağı/olması gerektiği sorularına cevap aramaktadır. Çalışmada söz konusu düşünce akımlarını ortaya çıkaran koşullar, entelektüel evrimleri, temel argümanları ve siyaset felsefeleri ayrıntılı bir biçimde araştırılmaktadır. Bu bağlamda çalışma kronolojik çerçeveye sadık kalarak Rus siyasal ve toplumsal düşünce sisteminin kavramsal boyutlarını ortaya koymaya odaklanmaktadır. Zapadnichestvo, Slavofilizm ve Avrasyacılık düşünce akımları günümüz Rusya'sının siyasal, entelektüel ve toplumsal dinamiklerini belirlemeye devam etmektedir. Dolayısıyla, söz konusu düşünce akımlarının entelektüel süreklilik ihtiva ettiğini söylemek mümkündür.

Özet

Zapadnichestvo, Slavofilizm ve Avrasyacılık düşünce akımları Rus siyasal hayatının dinamik yapısının özünü oluşturan entelektüel perspektiflerdir. XIX-XX. yüzyıllarda Rus toplumunda yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler çerçevesinde teşekkül eden bu düşünce akımlarının her biri oldukça zengin içeriğe sahiptir. Sadece siyasal, kültürel veya ekonomik bir perspektifi değil, aynı zamanda derin, komplike, ikilemli ve çelişkili zihni birikimi temsil eden Zapadnichestvo, Slavofilizm ve Avrasyacılık akımları entelektüel bir aidiyetin davranış biçimidir. Bu bağlamda her üç düşünce akımı, sınırları net ve sahih olan bir entelektüel kurgudur. Bu kurgunun temelini ve yaşamsal çerçevesini Rus toplumsal tarihinin dinamikleri ve tarzı muayyen etmekteydi. Farklı yöntemler ve alışkanlıklarla hareket etseler de, mevzu bahis kurgu her üç düşünce akımının entelektüel motivasyonunu oluşturmaktaydı.

Zapadnichestvo düşünce akımının ilham kaynağı XVII- XVIII. yüzyıllarda yaşanan Avrupa Aydınlanması olmuştur. Esasında Rus toplumsal ve siyasal hayatına yön veren her üç düşünce akımı, söz konusu Aydınlanma hareketinden epeyce etkilenmiştir. Çar Petro'nun Rusya'yı modernleştirme çabaları ve Çariçe II. Katerina'nın liberal eğilimleri Zapadnichestvo akımının zihinsel motivasyonunun temelini oluşturmaktaydı. Bu noktada Zapadnichestvo görüşünün temsilcileri Rusya'yı kendi yöntemleriyle dönüştürmeyi önelemekteydi. Bu yöntemin merkezinde ise akılcılık düşüncesi yatmaktaydı. Zapadnichestvo düşüncesi, milletleşme ve aidiyet

kavramlarını burjuva temelli ele alan bir perspektife sahipti. Söz konusu temel liberal öğeler ihtiva etse de, son kertede aslında bir medeniyet formasyonuna ait kültürel ve zihinsel kurgu meydana getirmekteydi. Zapadnichestvo düşüncesi Rusya topraklarında sosyalist akımlarının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Sonuç itibariyle, Rus sosyalizminin oluşturan öğeler Batı Avrupa'da yeşeren ve gelişen siyasi düşüncelerden bağımsız bir dinamiğe sahip değildi.

Slavofilizm düşünce akımının Aydınlanmanın bir sonucu olduğu göz ardı edilmemelidir. Mamafih, Slavofilizm reaksiyoner bir kavramsal perspektif de ihtiva etmekteydi. Slavofil düşünce sürekliliği olan bir organizmaya, toplumsallığa dikkat çekmekteydi. Rus toplum yapısının muhtevasını manevi motivasyonlarla açıklayan bu düşünce akımı, Aydınlanmanın geniş ölçekli sonuçlarını özgünlük ve farklılıklar açısından ele almaktaydı. Bu bağlamda özellikle Avrupa'da Aydınlanma hareketiyle kendini iyice gösteren ve giderek yaygınlaşan bireyciliğin karşısına Rus kolektivizmini koymaktaydı. Özgün bir medeniyet ve inanç sistemi çerçevesinde bir motivasyon kaynağı oluşturan Slavofil akım, Çar Petro ile başlayan dönüşümlere kuşkuyla ve hatta öfkeyle bakmaktaydı. Slavofilizm, Zapadnichestvo düşüncesinin ortaya koyduğu toplumsal ve tarihi argümanlara karşı bir tepki hareketiydi. Fakat bu iki düşünce yapısının ortak yönleri de vardı. En önemli ortak yönleri Rusya'yı ütöpik düzeyde resmetmeleriydi. Her ikisi de Rusya'yı tamamlayıcı bir medeniyet olarak görmekteydi. Zapadnikler, Slavofilizm'in en büyük iddiası olan Rusya'nın özgünlüğü ön koşuluna karşı çıkmaktaydılar. Özgünlük koşulu, iki düşünce akımının temel bağlamda ayrıştığı belirleyici noktalardan birini oluşturmaktaydı. Zapadnikler, Rusya'nın özgünlüğü söyleminin yerine, özgün öğeleri de ihtiva eden 'Rus Yolu' kavramına ve yöntemine vurgu yapmaktaydılar.

Zapadnichestvo ve Slavofilizm'e kıyasla, Avrasyacılık düşünce akımı daha geç bir tarihte ortaya çıkmıştır. Avrasyacılık esas itibariyle, mekânsal ve sosyo- politik varsayımları önceleyen bir entelektüel kurgudur. Avrasyacı yorumlama, Zapadnichestvo ve Slavofilizm gibi Rus düşünce sisteminin ana akım görüşlerin karşısında orta yol bulma girişimiydi. Bu orta yol bulma girişimi özgün bir entelektüel cevaba dönüşmüştür. Aynı zamanda 1917 devriminin oluşturduğu siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel biçimlenmeye karşı gelişen tepkici bir çabaydı. Klasik Avrasyacılar jeopolitiği yıkıcı değil, aksine yapıcı bir ilerleme ve davranış şekli olarak ele almaktaydılar. Tarihi ve coğrafi kader birliğine vurgu yapan bu ilerleme ve davranış şekli filolojik, etnografik ve felsefi öğeler içermekteydi.

Sonuç olarak, Rus toplumsal ve siyasal hayatına yön veren Zapadnichestvo, Slavofilizm ve Avrasyacılık düşünce akımlarının Aydınlanmadan açık bir şekilde etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu düşünce akımları Rus toplumsal ve siyasal hayatını dönüştürerek dinamik bir denge meydana getirmiştir. Tarihsel gelişim süreçleri ve felsefi arka planları farklılık ve

çeşitlilik arz etse de, her üç düşünce sistemi uzun vadeli projeksiyonlara ve hareket kabiliyetine sahiptirler. Zapadnichestvo, Slavofilizm ve Avrasyacılık özgün yöntemler çerçevesinde Rus siyasal hayatının katmanlarını inşa etmişlerdir. Her üç düşünce akımının kuramsal anlamda motivasyonları benzerlik ihtiva etmekteydi. Bu bağlamda ortak bir entelektüel yaşam biçimi oluşturma kabiliyetlerine sahip olduklarını gözlemlemek mümkündür. Rus siyasal hayatının fikirsel dinamik dengesi günümüz itibarıyla de mevcudiyetini korumaktadır. Tarihsel süreçte inşa edilen entelektüel – politik koalisyonun veya dinamik dengenin süreklilik arz ettiği aşikârdır. Güncel Rus siyaseti, çalışmanın temel sorunsalını oluşturan üç düşünce akımı çerçevesinde teşekkül etmektedir. Çalışma sırasıyla Zapadnichestvo, Slavofilizm ve Avrasyacılık düşünce akımlarının tarihsel kökenlerini incelemektedir. Söz konusu düşünce akımlarının entelektüel çıktıları çalışmanın kurgusal temelini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrasyacılık, Düşünce Akımları, Rus Siyasal Hayatı, Slavofilizm, Zapadnichestvo

Historical Origins of Thoughts Directing Russian Political Life

Abstract

This study examines the historical roots of Zapadnichestvo, Slavophilia and Eurasianism thoughts that guide Russian political life. Although their motivations and methods differ, all three traditions of thoughts seek answers to the questions of what Russia is, its position among the peoples of the world, how its political philosophy and intellectual belonging would / should be in general. In the study, the conditions that reveal these thoughts, their intellectual evolution, basic arguments and political philosophies are investigated in detail. In this context, the study focuses on revealing the conceptual dimensions of the Russian political and social thought system by staying on the chronological framework. Zapadnichestvo, Slavophilia and Eurasianism thoughts have continued to determine the political, intellectual and social dynamics of modern Russia. Therefore, it is possible to say that currents of thought contain intellectual continuity.

Summary

The Zapadnichestvo, Slavophilia and Eurasianism movements of thought are intellectual perspectives forming the essence of the dynamic structure of the Russian political life. Each one of these movements of thought which took shape within the frame of political, economic and cultural developments experienced in the Russian society in the XIX-XX. centuries, has a very rich content. Representing not only a political, cultural or

economic perspective, but also a deep, complicated, contradictory and inconsistent intellectual accumulation; the Zapadnichestvo, Slavophilia and Eurasianism movements are the behavior pattern of an intellectual belonging. In this context all three movements of thought are an intellectual fiction with distinct and precise boundaries. The basis and vital framework of this fiction were established by the dynamics and style of the Russian social history. The fiction in question formed the intellectual motivation of all three movements of thought, although they took action with different methods and habits.

The Zapadnichestvo movement of thought was inspired by the European Enlightenment which was experienced in the XVII- XVIII. centuries. Indeed the three movements of thought which directed the Russian social and political life, were notably influenced by the aforementioned Enlightenment movement. The efforts of Czar Petro to modernize Russia and the liberal tendencies of Czarina Katarina II, formed the basis of the intellectual motivation of the Zapadnichestvo movement. At this point representatives of the Zapadnichestvo opinion prioritized transforming Russia with their own methods. These methods were derived from rationalism. The Zapadnichestvo thought was grounded on a perspective approaching the concepts of nationalization and belonging on the basis of bourgeois. Although the abovementioned basis contained liberal elements, it actually created a cultural and intellectual fiction of a civilization formation in the last instance. The Zapadnichestvo thought also established a ground for socialist movements in Russia. In consequence the elements forming the Russian socialism were not independent from political thoughts that sprouted and developed in Western Europe.

It should be noted that the Slavophilia movement of thought was a result of Enlightenment. However, Slavophilia also contained a reactionary conceptual perspective. Slavophilic thought drew attention to a continuous organism, to collectivism. This movement of thought which explained the content of the Russian social structure with moral motivations, discussed the large-scale outcomes of Enlightenment in terms of authenticity and differences. In this context the movement put Russian collectivism up against individualism, which fairly manifested itself with Enlightenment movement especially in Europe and gradually became popular. The Slavophilic movement which created a source of motivation within the frame of an authentic civilization and belief system, regarded the transformations that began with Czar Petro with doubt and even anger. Slavophilia was a movement of reaction against social and historical arguments presented by the Zapadnichestvo thought. However, these two thought structures also had some common grounds. The most important common ground was that they both pictured Russia at a utopic level. Also they regarded Russia as a complementary civilization. The Zapadniks opposed the prior condition of Slavophilia concerning Russia's authenticity, which was their greatest claim. The condition of authenticity formed one of

the determinant points where the two movements of thought dissociated in a basic context. The Zapadniks stressed the concept and method of 'Russian Way' containing authentic elements, instead of a discourse concerning Russia's authenticity.

Compared to the Zapadnichestvo and Slavophilia, the Eurasianism movement of thought was brought forward much later. Eurasianism is essentially an intellectual fiction prioritizing spatial and socio-political assumptions. Eurasian interpretation was an attempt of finding a middle course against the mainstream views of the Russian thought system, such as Zapadnichestvo and Slavophilia. This attempt of finding a middle course became an authentic intellectual response. Also it was a reactionary effort developed against the political, economic, social and cultural formation caused by the 1917 revolution. Classic Eurasians approached geopolitics as a constructive pattern of progress and behavior, rather than a destructive pattern. This pattern of progress and behavior stressing a historical and geographical common fate, contained philological, ethnographic and philosophical elements.

As a consequence, it is possible to state that the Zapadnichestvo, Slavophilia and Eurasianism movements of thought which directed the Russian social and political life, were clearly influenced by Enlightenment. These movements of thought transformed the Russian social and political life and created a dynamic balance. Although their historical development processes and philosophical background varied and differed, they all had long-term projections and mobility. The Zapadnichestvo, Slavophilia and Eurasianism movements of thought built the layers of the Russian political life within the frame of authentic methods. All three movements had similar hypothetical motivations. In this context it is possible to say that they had the ability of creating a common intellectual lifestyle. The intellectual dynamic balance of the Russian political life continues to exist today. The intellectual – political coalition or dynamic balance, which was established in the historical process, is clearly continuous. The current Russian politics is grounded on the three movements of thought, which are the main study question. The study examines historical background of the Zapadnichestvo, Slavophilia and Eurasianism movements of thought, respectively. Intellectual outputs of the aforementioned movements of thought form the fictional basis of the study.

Keywords: Eurasianism, Russian Political Life, Slavophilism, Traditions of Thought, Zapadnichestvo

GİRİŞ

Yarı doğulu yarı batılı formasyonu ile Rusya, siyaset bilimi ve siyaset felsefesi literatüründe ilgiyle takip edilen ülkelerin başında gelmektedir. Kültürel ve teolojik bağlamda Batı'nın önemli bir parçası olan Rusya, siyasal ve ekonomik olarak ise kendine özgü bir tarihsel süreklilik arz etmektedir. Rus siyasal hayatına yön veren düşünce akımlarının ortaya çıkışı, gelişimi ve ileri sürdükleri entelektüel formüller söz konusu 'arada kalmışlık' ve 'özgünlük' ile bağlantılıydı. Rusya'nın nasıl bir gelişim modelini benimsemesi gerektiği sorunsalı, söz konusu düşünce akımlarının üzerine yoğunlaştıkları temel meseleydi. Bu bağlamda Rus toplumsal ve siyasal hayatının gündemini oluşturma yeteneğine sahiptiler. Mamafih, toplumsal dinamiklerin doğası düşünce sisteminin çeşitlenmesi zaruretiyle ortaya çıkarmaktaydı. Rus entelijansiyası ve toplumu karşılıklı olarak birbirilerini beslemekte ve siyasal hayatı etkileme yeteneği elde etmekteydiler. Çalışma söz konusu karşılıklı bağımlılığı tarihsel kökenleriyle araştırmayı hedeflemektedir. İncelenen üç makro düzeyli düşünce akımının tarihsel serüveni bir senfonik bütünlük meydana çıkarmaktaydı. Rus Batıcılığı, *Slavofilizm* ve Avrasyacılık entelektüel kurgunun ve gelişimin bir ürünüydü. Aralarındaki etkileşim ve karşılıklı beslenme hem tarihsel hem de güncel bağlamda kesintisiz bir şekilde mevcuttu.

Çalışmada birincil kaynaklardan azami ölçüde yararlanılmıştır. Rus siyasal hayatına yön veren düşünce akımlarının kavramsal çerçevesini inşa eden entelektüellerin siyasal, toplumsal, ekonomik, hukuksal ve kültürel felsefeleri ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Bu bağlamda P. *Çaadayev*, A. *Herzen*, V. *Belinski*, A. *Homjakov*, İ. *Kirievski*, Y. *Samarin*, N. *Trubetskoy*, P. *Savitski*, G. *Vernadsky* gibi Rus düşünürlerin siyasal ve toplumsal felsefelerinin üzerinde durulmuştur. Terminolojik bağlamda düşünce akımları özgün adlarıyla ifade edilmiştir. Ana metnin tamamında Rus Batıcılığı yerine Rusça orijinal adıyla *Zapadnichestvo* terimi kullanılmıştır. Ayrıca Slavseverlik tanımı tam karşılık oluşturmadığından *Slavofilizm* terimi tercih edilmiştir. Çalışmanın entelektüel kurgusu düşünce akımlarının evrimi çerçevesinde Rus düşünce sisteminin tamamlayıcı boyutunu gözler önüne sermeyi öngörmektedir.

Batıcılar/Avrupacılar (Zapadnikler)

Kavramsal açıdan bakıldığında Rus Batıcılığı yerine Rus Avrupacılığı (*Russkiy Evropeizm*) tabirini kullanmak daha açıklayıcı ve yerinde olacaktır. Modern anlamda Batı kavramı daha çok Anglo – Sakson odaklı bir perspektife evrilmiştir. Rusya'nın tarihsel, kültürel ve felsefi anlamda Batı'dan anladığı şey esas itibarıyla Almanya ve Fransa'dır. Dolayısıyla buradaki Batıcılığı Avrupacılık olarak idrak etmemiz gerekmektedir. Makalede kullanılan Batıcılık veya Rusçasıyla *Zapadnichestvo* kavramı daha çok Rusların kendilerini yakın hissettikleri Alman romantizmi ve Fransız

modernleşmesi bağlamında değerlendirilmelidir. Anglo – Sakson modernleşme tarzından daha çok Kıta Avrupası modeli Rus Batıcılığını entelektüel anlamda derinden etkilemiştir. Bu noktada Rönesans ve Aydınlanmanın Kıta Avrupa merkezli bir dalga olduğu göz ardı edilmemelidir.

Çar I. Petro'nun (1696-1725) reformları Rus devlet yönetiminin hızlı ve etkili bir biçimde çağdaşlaşmasını sağlamıştır. (Walicki, 2009, s.27) 1700'deki Narva hezimetinden sonra ordu ve donanmayı düzenli hale getiren I.Petro Rus silahlı kuvvetlerini başarılı bir organizasyona dönüştürmüştür. (Anisimov, 2018, s.229) Petro reformları sayesinde "Rusya Avrupa milletler komitesinin bir üyesi haline geldi ve değişik sosyal sınıflar Batı çizgisi dâhilinde yeniden organize edildi." (Vernadsky, 2015, s.191) Ordu ve donanmaya atfedilen özel önem kapsamında teknik bilimlerin gelişimi açısından güçlü bir zemin oluşmuştur. Petro teknik bilimlerin yanında soyut bilimlerin değerinin de farkındaydı. Alman filozofu "Leibnitz'in tavsiyesiyle 1724 yılında Moskova'da Rus Bilimler Akademisi'nin temelleri" atılmıştır. (Vernadsky, 2015, s.230)

Büyük Petro'nun devlet yönetimindeki reformları Rus düşünce hayatını da fazlasıyla etkilemiştir. Petro'nun reformlarında en kapsamlı ve köklü değişiklikler kültürle ve "Rusların bundan sonra kendileri hakkında düşünce biçimleriyle ilişkiliydi." (Greenfeld, 2017, s.293) Avrupalılaştırma süreci "Rus kültürünün sekülerizasyonunu" da ihtiva etmekteydi. Petro öncesi Rus toplumsal ve siyasal hayatında "bariz bir ağırlığı olan kilise giderek önemini yitirmeye başlamıştı." (Vernadsky, 2015, s.226)

Petro'nun reformlarının ateşli devamcısı olan II. Katerina Rus düşünce sisteminin ve kültürünün bütün XVIII. Yüzyıl boyunca dönüşümünü gerçekleştirmiştir. II. Katerina dönemi, "aydınlanmış saray çevrelerinin görüşlerinden ayrılan bağımsız bir kamuoyu oluşturduğu söylenebilecek düşüncelerin doğuşuna tanık olmuştur." (Walicki, 2009, s.28)

Petro ve II. Katerina'nın reformları perspektifinden XIX. Yüzyılın ortalarına doğru Rus siyasal hayatında *Zapadnicehstvo* düşünce ekolü kendini kuvvetli bir akım olarak göstermeye başlamıştır. 1839'da diğer etkili düşünce akımı olan Slavofillerle (*Slavyanofili*) başlayan polemik ve siyasal tartışmalar 1861 yılında gerçekleşen köklü reforma kadar devam etmiştir. (Suhov, 1998, s.13) *Zapadnikler* "Moskovskiye Nablyudateli" (1835-1839), "Otechestvennie Zapiski" (1839'dan beri), "Russkiy Vestnik" (1856'dan beri) ve "Ateney" (1858-1859) dergilerinin yanı sıra "Moskovskiye Vedomosti" gazetesi (1851-1856) aracılığıyla kendilerini ifade etmişlerdir. (<https://w.histrf.ru/articles/article/show/zapadniki> 03.01.2020) Rus Batıcılığı XIX. yüzyılın ilk yarısında P. Çadayev, A. Herzen, N. Stankevich, V.Belinsky, K.Kavelin, N. Ogarev, T. Granovsky, I. Turgenyev gibi isimlerin katkılarıyla gelişim göstermekteydi. (Bogdanov, 2008, s.162)

Slavofillerin özgünlük (*samobitnost*) kavramını paylaşmayan Zapadnikler Petro'nun reformlarını sosyal ilerleme yolunda büyük adım olarak görmekteydiler. (Akhmalova vb, 2011, s.30) Rusya'nın Hristiyan

medeniyetinin bir parçası olduğu ve güçlü aristokrasinin mevcudiyeti onun özgün olmadığını göstermektedir. *Zapadnikler* özgünlük kavramına bu nedenle itiraz etmekteydiler. *Zapadnikler ve Slavofiller* Rusya'nın hangi medeniyetin parçası olduğuna dair farklı entelektüel çıktılara sahiptiler. *Zapadnikler* Batı Avrupa kültürünün Rus kültürünün karakteristik özelliklerini değiştirmeden zenginleştireceğini ileri sürmekteydiler. Rus ve Batı Avrupa kültürünün etkileşimi Rusya'nın özgünlüğünü kaybetmeden modernleşmesine yol açacaktı. (Vilkova vb, 2016, s.1018)

Pyotr Çadayev (1794-1856) kuşkusuz Rus Batıcılığının öncüsüydü. *Felsefi Mektuplar* ve 'Bir Delinin Savunması' eserlerinde Rusya'nın sosyo politik gelişmişlik, ekonomi, politika, hukuk, hak ve özgürlükler, yönetim biçimi gibi konularda Batı'dan geri kaldığını belirtmekteydi. (Bogdanov, 2008, s.163) Çadayev'in *Felsefi Mektupları* Avrupa'nın düşünce geleneğine sımsıkı bağlı, zengin bir dokuya ve düşünsel derinliğe sahip" bir eserdir. (Walicki, 2009, s.144) *Felsefi Mektuplar* sekiz bölümden oluşmaktadır. Çadayev 1836'da *Teleskop* dergisinde neşir edilen ilk mektupta Rusya'nın evrensel konumu üzerinde yoğunlaşmaktadır. İlk mektupta Avrupa'nın geldiği noktadan, sosyal ilerlemenin katkılarında, Hristiyanlığın toplumsal konumundan ve toplum – kültür ilişkisinden bahsetmektedir: "Tabii ki, sadece kötü alışkanlıklarımızın olduğunu, Avrupa ülkelerinin ise sadece erdemleri vardır söylemiyorum. Tanrı korusun! Fakat milletler hakkında doğru bir yargıya varmak için, genel ruhu incelemek gerektiğini söylüyorum." (Çadayev, 1906, s.18) *İkinci Mektupta* Rus Hristiyanlığını Avrupa Hristiyanlığı ile mukayese etmektedir: "Biz Avrupa'da gelişen hadiseleri görmedik ve karışmadık. Böylelikle, Avrupa Aydınlanmasını tam olarak benimseyemedik. Fakat Aydınlanmayı sahiplene biliriz. (Çadayev, 1906, s. 23) *Üçüncü Mektupta* doğa, mantık ve akıl arasındaki ilişkiye vurgu yapan Çadayev "deneyim ve gözlemin yanı sıra akıl yürütme ile doğanın idrak edilebileceğini" söylemektedir. (Çadayev, 1906, s. 48) *Felsefi Mektupların* diğer bölümlerinin içeriğini Aydınlanma felsefesini ve aklın üstünlüğünü onaylayan ve hararetle savunan bir üslup teşkil etmektedir.

Felsefi Mektupların birincisi doğrudan Rusya'nın dünya üzerindeki konumuyla bağlantılıdır. Rusya'nın 'yalnız kalmışlığını' Hristiyanlıktaki bölünme ile ve bu çerçevede evrensel Kilise içerisinde yer almamasıyla açıklamaktadır. (Walicki, 2009, s.151)

Aleksandr Herzen (1812-1870) düşünceleriyle tam anlamda bir *Zapadnik* değildi. Hristiyanlığa vurgu yapan Çadayev'in aksine Herzen'i Avrupa'ya çeken ivme devrimci perspektifti. *Zapadniklere* karşı beslediği 'entelektüel sempati' (Teslya, 2013, s.63) Herzen'i Batıcı düşünür olarak ele almamız gerekli kılmaktadır. 1842-43'li yıllarda *Slavofillerle* tanışan Herzen bu düşünce akımının görüşlerini de olumlu değerlendirmeye başlamıştır. (Teslya, 2013, s. 63)

Herzen, Rusya'nın her türlü ekonomik ve politik özgürlük eksikliğinden kurtulmanın en iyi yönteminin bir 'Rus yolunun' ('*Russkiy puty*') olduğunu savunur.

belirlenmesinde görüyordu. Demokrasi kavramını eleştiren Herzen'e göre "demokratlar neyi istemediklerini iyi biliyorlardı, fakat neyi istediklerini bilmiyorlardı" (Herzen, 1955, s.77)

Herzen'e göre "Ruslar ahlaki anlamda Avrupalılardan daha özgürdür ve bunun nedeni Rusların boyun eğdirecek bir geçmişe sahip olmayışdır. Geçmişten, sadece ulusal yaşam biçimini, ulusal karakteri, devletin kristalleşmesini aldık ve muhafaza ettik - diğer her şey geleceğin konusudur." (Herzen, 1955, s. 187 – 188)

Petro'nun Rus tarihindeki yerini ikircikli olarak değerlendiren Herzen "Rus halkının gizli gücünü ve bu gücün gelişimini engelleyen yapıyı devrimci enerjisi ve otokrat inadıyla ortadan kaldırdı. Fakat maalesef gözünde Avrupa rejimi idealinden başka bir şey yoktu. Petro Avrupa rejimini olduğu gibi kopyalamıştı." (Herzen, 1955, s.207-208)

Batılışmanın burjuva temelli gelişim ilkesine ve "bu düşüncenin doğruluk derecesi hakkında duyduğu kuşkular" (Walicki, 2009, s.257) Herzen'i Rus sosyalizm ekolünü inşa etmesine zemin hazırlamıştır. Rusya'nın Avrupa'ya duyduğu muhalif görüşler sorunsalı Herzen'i Rus sosyalizminin kavramsal çerçevesini inşa etmeye yöneltmiştir. Rus ütopyacı sosyalizminin öncüsü olan Herzen burjuva gelişim yönteminden çok Rus köylülerinin sosyalist düşünceye uyum sağlamasının üzerinde durmaktaydı. (Pirumova, 1990, s.2) Herzen'e göre, Rusya "kapitalizm evresini atlayarak" sosyalist ideale doğru adım atabilirdi. (Voeykov, 2015, s.38)

Herzen'in felsefi konumunun özgünlüğü Avrupa felsefesi çerçevesinde gelişen, ontoloji, epistemoloji, felsefe tarihi, tarih, etik ve estetik felsefesi gibi temel felsefi problemler üzerine yoğunlaşması fakat bunun yanında 'Avrupalı olmayan' bir çizgiye sahip olmasındadır. (Maslin, 2012, s.133) Bu nedenle Herzen'in düşünce sistemi Rus toplumunun tamamına nüfuz etmiştir. Herzen radikallerin yanı sıra Rus liberaller ve muhafazakârlar üzerinde etki bırakmıştır. (Maslin, 2012, s.135)

Herzen'in Rus sosyalizmi "Slavofillerden, Çadayev'den ve 1840'ların Batıcılarından alınmış öğelerin" bir araya getirilmesiyle özgün bir Rus tarihi felsefesi geliştirme girişimiydi. (Walicki, 2009, s.263) Herzen'in Rus düşünce tarihindeki konumu, Fransız İhtilali öncesi filozof-ansiklopediklerine ve Almanya birleşme sürecindeki Alman idealist filozoflarının rolüne çok benzemektedir. (Naganeva, 2012, s.15) Herzen, her şeye rağmen hatta Batıyı şiddetli bir biçimde eleştirirken bile Batıcı bir formasyona sahipti. (Voeykov, 2015, s.38)

Rus Batıcılığının üzerinde durulması gereken bir başka önemli düşünürü Vissarion Belinski (1811- 1848) mutlak felsefi sistemleri terk ederek 'toplumsallık' kavramı perspektifinde ilerlemeyi önceledi. 1842'den sonra Fransız sosyalist ekolünün görüşlerini benimseyen Belinski siyasi ve sosyal konulara özellikle köylü reformlarına yoğunlaşmaktaydı. (<http://histori.kutema-school.edusite.ru/p12aa1.html> 03.01.2020) Belinski, "Rus Hegelcileri arasında geçerli olan diyalektik şemayı ve bu şemayı Rus tarihine uygulayan" isim olma özelliğini taşımaktaydı. (Walicki, 2009, s.221)

Rus tarihinin gelişim sürecini açıklamaya isteği Belinski'yi Hegel yöntemine doğru itmiştir. Fakat Belinski'nin "Rusya'nın kurtuluşunu siyasette değil, bilimde görmesi" Hegelci düşünce tarzıyla her zaman örtüşmediğini göstermektedir. (Plehanov, 1948, s.90) Belinski Fransa'daki siyasal mücadele şeklini acıyla izlemiş ve bu tür mücadele şeklinin Rusya'ya olumlu bir şey vadetmeyeceğine kanaat getirmiştir. Bu nedenle halkların siyasal yaşam tarihi Belinski tarafından yüzeysel olarak görülmekteydi. (Plehanov, 1948, s.91) Belinski, bilimsel/entelektüel mücadele yoluyla dönüşümü daha çok önemsemekteydi.

Belinski, "Rus halkının devlet geleneği, yaşam biçimi ve inanç sistemiyle Avrupalı olduğuna emindi." Bu bağlamda "Asyalılık etkisi dışsaldı ve Rusların manevi temellerine nüfuz edememişti." (Kudryashev, 2010, s.89) Belinski külliyatında halk (*narod*) ve ulus (*natsiya*) dikotomisinin kullanışı, tanımlaması, yorumlanması temel sorunsallardandı. Belinski'ye göre, "halk kavramı ulusçuluk bağlamında bir türü/cinsi ifade etmektedir; her ulusta halk vardır fakat her halkın bir ulusu yoktur." (Belinski, 1954, s.121) XIX. yüzyıl Rus toplumsal hayatında *narod* anlayışı olumlu anlamda kullanılmaktaydı. *Natsiya* kavramı ise politik ve sosyo-kültürel nedenlerden dolayı menfi bir anlam ihtiva etmekteydi. (Leontiyeva, 2012, s.196) Daha önceleri 'folklorik dönüşüm' yaşayan Rus toplumsal hayatı 1850'li yıllarda 'halkçı dönüşüm' yaşamaya başlamıştır. *Narod* kavramı artık ulusu değil, *demosu* (esas itibarıyla köylüleri) tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır. (Leontiyeva, 2012, s.200) Belinski *Slavofillerin* önerdiği "toplumu halk düzeyine indirmek" yöntemine karşı, "halkı toplum düzeyine yükseltmenin" önemi üzerinde durmaktaydı. (Walicki, 2009, s.222) Belinski Rusça'da yer alan ve aslında farklı anlamlar ifade eden *narod* ve *natsiya* sözcükleri arasındaki tercihi *natsiya*'dan yana kullanmaktaydı. (Belinski, 1954, s.121) Belinski'nin *narod* sözcüğünden anladığı şey toplumun alt katmanı, dağınık, genel bir yapıydı. *Natsiya* ise devletin bütün sınıflarını ihtiva eden bir kavramdı ve esasında çok katmanlı formasyondur. (Belinski, 1954, s.121)

"Danilov'un şarkısı bir halk eseri, Puşkin'in şiiri ise ulusal bir eserdir: birincisi toplumun en yüksek (eğitimli) sınıfları için erişebilir, ikincisi ise sadece toplumun en yüksek sınıfları için erişebilir." (Belinski, 1954, s.121) Rusya Petro'dan önce "sadece bir halktı", Petro reformları sayesinde dönüşmüş ve bir ulus olmuştur." (Belinski, 1954, s.124)

Rusya'da *Zapadnichestvo* düşüncesi Çadayev'de dinsel motiflerle, Herzen ve Belinski'de *sosyalist* öğeler aracılığıyla kendini göstermekteydi. Rus Batıcılığını liberal nosyonlarla açıklayan düşünür bağlamında ise hukukçu Boris Çiçerin (1828-1904) ön plana çıkmaktaydı. Rus liberal ekolü kendi içerisinde üç temel tarihsel dönemden geçmiştir. II. Katerina ve I. Aleksandr iktidarlarında yukarıdan aşağı yürütülen liberal eğilimli reformlar *Dekabristlerin "aydınlanmış monarşi"* formülü açısından bir umut ifade etmişti. (Emelyanov, 2003, s.59) Çiçerin'in de içinde olduğu ve bütün XIX. yüzyıl boyunca gelişim gösteren *liberal muhafazakâr dönem* çoğunlukla reform

sonrası süreci kapsamaktadır. Bireycilik temelinde gelişen son dönem liberal akımlar (1917 Rus devrimi öncesi) ise *yeni liberalizm* adıyla literatüre geçmiştir. (Emelyanov, 2003, s.59) Çiçerin'in liberal muhafazakâr (*ohranitelniy liberalizm*) görüşleri 1862 yılında kaleme aldığı 'Birkaç Çağdaş Konular' (*Neskolko Sovremennih Voprosov*) adlı eserinde kendine yer bulmuştur. Rus hükümetinin liberal reform programı çerçevesinde birçok zor konuların uhdesinden geleceği ve liberal görüşleri hâkim kılacağı inancı bu eserde özellikle öne çıkan husustur. (Kokorev, 2003, s.11)

Çiçerin, liberalizmi öncelikle hukukun üstünlüğü ve hukuka dayalı bir düzen olarak idrak etmiştir. Yıllar boyunca, "Çiçerin liberal bürokrasi anlayışına kuşkuyla bakmaya başlamıştır. Toplum dâhil edilmeden "yukarıdan dayatılan" liberal reformların devamlılık arz etmeyeceğinin farkına varmıştır." (Çijkov, 2010, s.77) Devlet, merkezîyetçilik, adem-i merkezîyetçilik ve yerel yönetim temelindeki tartışmalarda, Kavelin ve Katkov gibi liberal eğilimli entelektüellerle birlikte Çiçerin kendine has üslubuyla ve görüşleriyle dikkat çekmekteydi. Çiçerin, Rus liberalizminin kavramsal çerçevesini formüle ederek ilk kez soyut bir teorik yapıdan tam teşekküllü bir tarihsel gelişim projesine dönüştürmüştür. (Şneyder, 2012, s.97) Çiçerin'e göre, "tarihsel gelişim iç yasalara bağlıydı ve kaçınılmazdı. Tarihsel gelişim bireylerin iradesine bakılmaksızın bir dünya Ruhunun (*mirovogo Duha*) ilanıydı." (Shaur, 2014, s.127) Bu nedenle tarihin gelişimi hızlandırılmaz ve herhangi bir gelişim zamanı gelince gerçekleşir. Bu bağlamda Çiçerin "liberal bir ideolog olarak nihilizme ve şiddetin her türlüsüne – hem devrimci hem de polisiye şiddete – karşıydı." (Emelyanov, 2003, s.21) Çiçerin'in görüşlerinin temelinde yasal düzene saygı ve hukukun üstünlüğüne bağlılık yatmaktaydı. Avrupa hukuk deneyimini inceleyerek var olan yasalara ve normlara saygı duymanın bir toplumu başarılı kılacağına kanaat getirmekteydi. (Shaur, 2014, s.137) Çar II. Aleksandr'ın liberal reformlarını olumlu bulan Çiçerin "bürokrasinin söz konusu reformlara ayak uyduramadığından" yakınmaktaydı. (Çiçerin, 1901, s.145-146) Güçlü merkezîyetçi iradeyle birlikte reformlar barışsever ve doğru sonuçlandırılabilirdi. Fakat er veya geç "yenilikçiler ve eskiciler arasında fikir ayrılıkları belirgin hal alacaktı: ya bürokrasi bağımsız toplumsal güçleri ortadan kaldıracaktı yahut da sonuncular bürokrasinin yöntem ve alışkanlıklarını değiştireceklerdi." (Çiçerin, 1901, s.146)

Rusya'da XIX. yüzyılda güçlenen nihilist akımların faaliyetlerini eleştiren Çiçerin "nihilistlerin hal ve hareketleri bürokrasiyi daha sert yöntemlere başvurmaya zorladığını" vurgulamaktaydı. (Çiçerin, 1901, s.146) Çiçerin II. Aleksandr'ın reformlarıyla sayesinde "Rusya'da ciddi devrimci hareketlerinin beklenmediğini ve bu bağlamda reformların siyasal anlamda da sonuçlandırılmasının öneminden" bahsetmekteydi. (Çiçerin, 1901, s.156) II. Aleksandr'ın reformları "serflerin herhangi bir kefarete ödemediği iki yıl içerisinde özgür bırakılacağını ve ayrıyeten rençber olan serflerin toprak sahibi olmasını" öngörüyordu. (Vernadsky, 2015, s.273) 1864 yılında başlatılan *Zemstvo* ıslahatı gerçek anlamda ilk yerel yönetim sistemi meydana çıkarmış ve özellikle 1864'de *hukuk alanında* gerçekleştirilen

reformlarla birlikte “Rusya mahkeme sistemi Avrupa ile rahatlıkla kıyaslanabilir” hale gelmişti. (Vernadsky, 2015, s.275-276) Çiçerin reformların siyasal sonuçlarının devrimci hareketliliği ortadan kaldıracağını öngörmekteydi. Rus Çarlığı’nın XX. Yüzyıla doğru ilerlerken temel önceliğinin reformların sürdürülmesi ve siyasal özgürlüklerin sağlanması olduğunun altını çizmiştir. (Çiçerin, 1901, s.160) Bu çerçevede Çiçerin devrimci ve radikal siyasal akımların Rusya’ya pozitif bir içerik kazandırmayacağını ve tam tersine reformlarla elde edilen liberal kazanımların ortadan kalkacağı sorunsalına dikkat çekmeye çalışmaktaydı.

XIX. yüzyılda teşekkül eden ve bir düşünce akımı inşa eden Rus Batıcılığı esasında özgün bir külliyat sunmaktadır. Rus Batıcılığı, *Slavofiller* ve XX. yüzyılın başlarında formüle edilen Avrasyacı düşünce akımı gibi bir sosyo politik ‘Rus yolu’ (*Russkiy puty*) formasyonu hayal etmekteydi. Motivasyonunu Avrupa merkezli felsefe ve siyasal kuramlardan alan Rus Batıcıları ülkesel dinamikleri, yapıyı ve kültürel perspektifi göz ardı etmemektedirler. Taklitten uzak ve evrensel düşünce yapısını ülkesel yapıyla sentez etmeyi önceleyen söz konusu düşünce akımı Rus siyasal/toplumsal hayatını hem tarihsel hem de çağdaş anlamda derinden etkilemiştir. *Zapadnichestvo*’yu Rusya açısından kullanışlı yapan olgu sadece Avrupa merkezli düşüncelerle beslenmesinde veya motivasyonunun Batı olmasında değildi. Rusya’da var olan güçlü ülkesel entelektüel birikim ve çeşitlilik *Zapadnik*’lerin çok boyutlu ve kapsamlı bir külliyat sunmalarını sağlayan temel etkendi.

Slavofiller (Slavyanofili)

XIX. yüzyılda Rusya’da ana akım doktrin olarak meydana çıkan bir başka önemli düşünce akımı Slavofil düşünce tarzıydı. *Slavofilizm* ulusal kültür ve psikolojiyi inceleyen ve “Rus halkının doğasında var olan özgün değerleri formüle etmeye çalışan” ilk girişimdi. (Leontiyeva, 2012, s.41) Çaadayev’in 1836’da kaleme aldığı *Felsefi Mektupları* Rus düşünce çevresinde oldukça büyük ilgi uyandırdı ve aynı zamanda karşı düşüncelerin yeşermesi açısından elverişli zemin hazırladı. Çaadayev’in Katolik inancı Hristiyanlık içerisinde özel konumda değerlendirmesi ve bu bağlamda Ortodoksluğu Rusya’nın geri kalmasının ana nedeni olarak görmesi *Slavofil düşünceyi* konsolide etmekteydi. Çaadayev’in “Rusya’nın yolu Batı Avrupa’dan farklıdır, çünkü Ortodoksluk ruhu Katolik ve Protestanlık ruhundan farklıdır” söylemine karşı argüman inşa etme sorunsalı *Slavofillerin* temel motivasyon kaynağıydı. (Leontiyeva, 2012, s.44-45) Bu çerçevede Aleksey Homyakov ve İvan Kirievski öncülüğünde Ortodoksluk mottosu “*Slavofil akımının* birleştirici unsuru haline geldi.” (Fateev, 2009, s.20)

Napolyon’a karşı yürütülen savaş sonrası Moskova’da 1823’de tesis edilen ‘Bilgelik Topluluğu’ (*Obshchestvo Lyubomudrov*) yakın gelecekteki *Slavofil* düşünürlerinde de aralarında bulunduğu entelektüel platformdu. Ağırlıklı

olarak Rusya Dışişleri Bakanlığı Arşivinde çalışan V. Odeyevski, İ. Kirievski, S. Şevirev, M. Pogodin, A. Koşevlev gibi genç entelektüellerden oluşan söz konusu topluluğu Puşkin, “arşiv gençleri” olarak nitelendirmekteydi. (Vasilyev, 2010, s.19) 1825'teki *Dekabrist* ayaklanmadan sonra topluluk faaliyetlerine son verdi. Kirievski ve Koşevlev gibi topluluk üyeleri entelektüeller *Slavofil* düşüncenin kuramsal çerçevesini oluşturma gayretleri içine girmiş oldular. (Vasilyev, 2010, s.20)

Slavofillerin sosyo- kültürel düşüncesinin temelini “*narod'un* etno-kültürel birlik olması ve inancın (*vera*) söz konusu birliğin bir ifadesi olduğu” sorunsalı oluşturmaktadır. (Vilkova vb, 2016, s.1018) “*Narod* ve *vera* birbirinin ayrılmaz parçasıdır. O kadar birbirine bağlılar ki birini diğerinden ayırmak olanaksızdır. *Vera narod'u* inşa eder, fakat *vera, narod* olmadan” varlığını sürdüremez. (Vilkova vb, 2016, s.1018) Bu bağlamda *Slavofillerin* Ortodoksluğu Rusluk kavramıyla eşitlemeye çalıştığını gözlemlemek mümkündür. *Slavofiller* ulusallığın bireyin oluşumundaki rolünü birincil olarak görmekte ve bu nedenle Rus kültüründeki samobitnost'un muhafazasını incelemekteydiler. (Platonova, 2001, s.171) Bu çerçevede Rusya'nın özgün kaderi olduğuna dikkat çeken *Slavofiller* Batıcılığın sosyal sorunları çözme reçetesinin yetersiz olduğuna kanaat getirmekteydiler. *Slavofillere* göre, “Rusya kendi formülasyonu olan ‘Ortodoksluk, otokrasi ve halkçılık’ (‘Pravoslavie, samoderjavia, narodnost’) yoluyla daha muktedir olabilir.” (İvanov, 2018, s.1) Mamafih, XIX. yüzyılda teşekkül eden Slavofil düşüncenin bir tür Rus milliyetçiliği olduğunu söylemek mümkün değildir. Hegel ve Schelling'i bir ilham kaynağı olarak gören ilk nesil *Slavofiller*, Avrupa kültürün ulaştığı noktayı olumlu değerlendirmekteydiler. (Çistiyakova, 2000, s.515) Alman idealistlerinin ve romantiklerinin *Slavofiller* üzerinde hatırı sayılır etkisi vardı.

Slavofil düşünce akımının gelişmesine A. Homyakov, İ. Kirievski, A. Koşevlev, Y. Samarin, İ. Aksakov, F. Çijov gibi entelektüeller katkıda bulunmuşlardı. *Slavofil* etimolojisi ilk zamanlar *Zapadnikler* tarafından kullanılmaktaydı. Erken Slavofiller kendilerini ‘Moskovalılar’, ‘Moskova yönü’, ‘Moskova Partisi’ olarak tanımlamaktaydılar. (<https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH01b7ebf4fc8dba436e128fb7> 06.01.2020) Esasında *Slavofil-Zapadnichestvo* düşünsel rekabeti, Moskova – Petersburg dikotomisinin de bir tezahürüydü. Bu bağlamda Petersburg Batıcılığı, Moskova ise özgünlüğü temsil etmekteydi.

Aleksey Homyakov (1804 – 1860) *Slavofil* düşünce akımının öncüsü ve kurucularındandı. Ortodoks geleneklerin egemen olduğu bir aile yapısından gelen Homyakov “Alman panteist düşünce tarzına şiddetli eleştiri getirmiş ve aynı zamanda “tarihte dinin başlangıç sürecini” araştırmaya yönelmiştir. (Kaplin, 2015, s.10) Edebi metinler vasıtasıyla kendini ifade eden Homyakov, *vera* kavramı üzerinden Rusya'nın ve genel anlamda Slavların sosyo - kültürel dinamiklerini ortaya koymaya çalışmaktaydı. Kirievski ile birlikte Rusya'nın “ne olduğu, öznesi ve dünyadaki yeri” hakkında sorular soran Homyakov bir ideolojik çerçeve inşa etmeye çalışmıştır. (Berdyayev, 2009, s.7) Homyakov'da *vera* söz köz konusu çerçevenin özünü oluşturmaktaydı. *Vera*

ve geniş perspektifte “Rus Ortodoksluğu özgündü - her ne kadar Ruslar Ortodoksluğu Bizans’tan alsa da - özel bir ulusal –psikolojik inanç biçimi olan Bizans’tan farklıydı.” (Berdyayev, 2009, s.11) Bu bağlamda “Bizans kurnazlığı, kültü, skolastizmi ve kasveti” Rus Ortodoksluğunda mevcut değildi. (Berdyayev, 2009, s.11)

Kirievski, Rusya ve Avrupa arasındaki farklılığın Roma hukukunun antik mirasından kaynaklandığını düşünmekteydi. Homyakov içinse söz konusu farklılığın temelini “Ortodoksluk ve Katolik inançları arasındaki mücadele” oluşturmaktaydı. (Leontiyeva, 2012, s.50) Homyakov’a göre, “Protestanlık rasyoneldi, fakat Ortodoks kilisesi “canlı bir organizmaydı, toplumsaldı” (Homyakov, 1994, s.88) Homyakov, ‘Teoloji Çalışmaları’ eserinin II. Bölümünde Ortodoks kilisesinin yapısıyla Katolik ve Protestan kiliselerini mukayese etmekte ve Kilise’nin tekliğini kendi argümanlarıyla ortaya koymaktadır. (Homyakov, 1994, s.5-6) Homyakov’un Ortodoks Kilisesinin faaliyetlerini ve konumunu açık fikirlilik/katılım (*sobornost*) kavramı çerçevesinde izah etmektedir. *Sobornost* terimi, kilisenin Hristiyanların özgür birliği olarak kalması gerektiğine işaret etmektedir. (Gorelov, 2017, s.78) Homyakov, söz konusu terimi “Ortodoks inancı bağlamında özgürlük ve birlik, bireylerin kilise, ailevi, toplumsal, devletlerarası manevi topluluk temelinde birliği ve çeşitliliği” olarak tanımlamaktaydı. (Dostal, 2001, s.86) Avrupa kiliselerinin eleştirel analizine dayanarak *sobornost*’un Ortodoks kilisesinde daha bariz olduğunu ifade etmekteydi. (Kolesova, 2008, s.176) *Sobornost*’un zarureti dikkat çeken Homyakova göre, “evrensel yanılmazlığın yerini alan Papanın otoritesi Katolikliği koşulsuz ‘birlik’ otoritesine indirgemekteydi. Söz konusu otorite tamamen dışsal bir otoriteydi.”(Kolesova 2008:180) Homyakov’un *sobornost*’tan anladığı şey, Rus toplumsal hayatının özgün bir yolla ilerlemesini sağlamaktı. Söz konusu özgünlük, Batı Avrupa kiliselerinde var olan bireycilik ve rasyonalizme karşı Rus kilisesinde kolektivite anlayışını hâkim kılınmasıyla mümkün olabilirdi. Homyakov, katolizmi ‘rasyonalizm ve gönüllük’ (*volyuntarizm*), Protestanlığı ise ‘sahte-gelenekçilik’ çerçevesinde eleştirmekteydi. Bu bağlamda “her ikisi Kilisenin gerçek birliğini sağlayan ahlaki yasadan yoksundu.”(Gorelov, 2017, s.84)

Slavofillerin Rus siyasal hayatına getirdikleri “Slav kardeşliği” (*Slavyanskoe bratstvo*) teması 1830’lu yıllarda Homyakov ile birlikte merkezi konulardan birisi haline getirmiştir. Homyakov’un “Slav kardeşliği” düşüncesi, “bütün Slavlar tarafından Rusya’nın manevi üstünlüğünün gönüllü olarak tanınmasını” kapsamaktaydı. (Kaplin, 2015, s.11) Slavofiller, Rusya’nın özgün bir medeniyet olarak evrensel konumu çerçevesinde “Ortodoksluğun Slav halklarının gelecekteki birlikteliğinin anahtarı olduğuna inanıyorlardı.” (Osipova, 2016, s.143)

1840’lı yıllarda Varşova’da çıkan “*Dennitsa*” dergisinde önceleri olmadığı kadar “Slav kardeşliği” hakkında yazılar çıkmaya başlamıştı. Alman, Macar ve Avusturyalı yazarların gözünde “Slav kardeşliği” veya *Panslavizm* Batı ve

Güney Slavlarının “Ruslaştırılmasından” (*Rusifikatorstvo*) başka bir şey değildi. (Skorohodova, 2012, s.250)

Kırım savaşındaki hezimetten sonra 1859 yılında Homyakov, Koshelev, Samarin, Pogodin ve Bilyaev gibi *Slavofil* düşünürler tarafından kaleme alınan ve 1860’da Leipzig’te Sırpça yayımlanan ‘Sırlara Moskova’dan Mektup’ yazısı ‘manevi gücün maddi gücün bile güvenilir kaynağı’ olabileceğine vurgu yapılmaktaydı. (Homyakov, 1988, s.345) Mektupta, Sırların Avrupalılara güvenmemesi gerektiğini şu ifadelerle açıklanmaktadır: “İngiltere kraliçesinin veya Avusturya İmparatorunun size dizdiği övgüler her zaman sizler için bir övgü olarak kalacak mı? Zihinsel özgürlüğünüz üzerinde Avrupa yazılı bir züppe yaka giyinmeyin.” (Homyakov, 1988, s.360) *Slavofillerin* bu ifadeleri politik anlamda Slavları hem Osmanlı İmparatorluğuna karşı kışkırtmalarını hem de düşünsel anlamda “Slav sorununu”, Hristiyan medeniyeti içindeki temelde dinsel ve makro bağlamda ise siyasi anlaşmazlıklar açısından kullanışlı bir kategori/veri olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca kültürel bağlamda bütün Slav halklarının Rus (Kiril) alfabesinin kullanılması ve Rusçanın tek edebi dil olarak benimsenmesi gereksinimi hakkında *Slavofillerin* telkinleri Rusya’ya sadece bir birleştirici değil, aynı zamanda bir hegemon rolünün biçildiğine işaret etmekteydi. (Mirikova vb, 2018, s.96)

Slavofil düşüncesinin kuramcıları ve öncüleri arasında dikkat çeken bir başka isim filozof İvan Kirievski (1806-1856) olmuştur. Homyakov’dan yöntemsel bağlamda farklılık göstermekte ve Rus ideasını ve felsefesini kültürel kapsamda ele almaktaydı. Kirievski “Slavofil düşüncenin kendi içerisinde var olan belirsizliğine ve iç bilincin az gelişmişliğine” vurgu yapmakta ve bir öz eleştiri getirmekteydi. (Sudakov, 2011, s.161) Bu bağlamda Kirievski, *Slavofillerin* “insan ve tarih felsefesini biçimlendiren” düşünürdü. (Walicki, 2009, s.160) Karşılaştırmalı tarihsel tipolojiyle “Rus ve Avrupa kültürel geleneklerinin kökenleri ve gelişim yönlerini ortaya koydu ve bu kültürlerin karakteristik bağımsız entelektüel evrimlerini” araştırmaya yöneldi. (Şpagin, 2006, s.78) Ruhsal anlamda Avrupa’dan ayrı bir yaşam sürdüren Rusya, “Batılı olmak için ulusal kimliğini tahrip etme zorunda kaldı, hâlbuki İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyan *ulusal özelliğini* muhafaza ederek Batılı olmaktan hiç vazgeçmedi.” (Kirievski, 2002, s.156) Rus ve Avrupa *entelektüel evriminin* birbirilerinden farklılık gösterdiğinden bahseden Kirievski, Roma hukukunun ve geleneğinin bu noktada belirleyici olduğunun altını çizmektedir. Avrupa’nın Roma hukukundan ve geleneğinden süregelen bir entelektüel evrim süreci geçirdiğini ve “eski Rusya’nın bu sürece yabancı olduğu gerçekliği” üzerinde durmaktadır. (Kirievski, 2002, s.159) Bu bağlamda Kirievski “her ne kadar aydınlanmış Avrupa düşüncesinin başarılarını kullanmış olsa da Rus felsefesinin ve ideasının ulusal parametreler çerçevesinde oluşacağını” değerlendirmekteydi. (Aleksandrov, 2008, s.68)

Büyük Petro ve II. Katerina’nın reformlarını olumlu bulan Kirievski, söz konusu reformları sadece Batı yönlü ele almamakta, Rusya’nın özgünlüğünün bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla,

reformlar bir ulusal parametreden yoksun değildi. (Kirievski, 1989, s.314-315) Kirevski ve genel anlamda Slavofil düşünce *ben/öteki*, *yeni/eski Rusya/Avrupa* dikotomisi inşa ederek bir “kültürel felsefe” modeli oluşturmaya çalışmaktaydılar. (Myer, 2019, s.124) Petro öncesi Rusya’da “kültürel değerlerin”(*gesunkenes Kulturgut*) mevcudiyetine dikkat çeken Kirievski, söz konusu değerlerin (*chennosti*) “sıradan halkta” görüldüğünü işaret etmekteydi. (Myer, 2019, s.125) Bu bağlamda Slavofillerin meşhur ‘Ortodoksluk, otokrasi ve halkçılık’ şiarının *analojisi* olan ‘Kilise, devlet ve birey’ (*Tserkov, gosudarstvo, lichnost*) şiarını daha fazla önceleyen Kirievski, Rusya – Batı dikotomisini öne çıkaran bir çerçeve çizmekteydi. Kirievski’ye göre, “Avrupa temel değerini – inancını – yitirmekteydi ve bu bağlamda Rusya onun asil korucusuydu.” (Lebedeva, 2006, s.86) Kirievski, Homyakov’dan farklı olarak teoloji ve kültür arasında bir denge kurmayı önelemektedir. Bu sebeple Rus düşüncesinin kültürel gelişimini teoloji bağlantılı fakat temelde tarihi entelektüel evrim perspektifinden irdelemektedir.

Homyakov Ortodoks teolojiyi, Kirievski ise Rus kültürü ve tarihi arasındaki ilişkiyi ele alan bir kavramsal çerçeve oluşturmaktaydı. *Slavofil siyasal doktrininin* çerçevesini ise Yuri Samarin (1819-1876) belirlemiştir. Samarin, *Slavofilizmi* “siyasi doktrinsel yönünü en iyi açıklayan” bir düşünürdü. (Skorohodova, 2011, s.2) Samarin, 1844-1856 yıllarında Rusya Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığında devlet memuru olarak görev yapmıştı. Samarin’in politik görüşlerinin oluşmasında Simbirsk bölgesinde askeri bir görevde bulunması belirleyici rol oynamıştır. 1856’da ‘Savaşçının Notları’ (*Zapiski Ratnika*) isimli günlüğünde I. Nikola’nın otuz yıllık yönetiminin Rus ordusu ve toplumu üzerindeki etkilerini inceledi. (Makeeva, 2007, s.11) Monarşinin Rus toplumunu dönüştürebilecek temel unsur olduğu ve bu çerçevede ona sadık kalınmasını önemsendi. (Makeeva, 2007, s.11) Rus köylülerinin (*krestian*) özgür kılınmasını öngören devlet projesi kapsamında kullanılan “Serflerin durumu ve Sivil özgürlüğe geçiş” adlı notlarında Samarin, *Slavofil* yazarlar içerisinde köylülerin toprak üzerindeki tarihsel haklarını kaleme alan ilk düşünürdü. (Şirinyants, 2012, s.145) Bunun yanında Samarin Anayasacılığa karşıydı. Ona göre “böyle bir temsil Rusya’daki durumu istikrara kavuşturmak yerine köylü hoşnutsuzluğunun daha da artmasına yol açacaktı.” (Şirinyants, 2012, s.145) Bu bağlamda Samarin’in sosyo politik tasavvuru Rusya’nın kendine özgü idari yönetimin, güçlü merkezi devletin ve özgür Ortodoks kilisesinin mevcudiyeti ile birebir bağlantılıydı. *Slavofillerin* devletin biçimine dair muhtelif önerileri vardı ve söz konusu önermelerde monarşi hiçbir şekilde dışlanmamaktaydı. Örneğin, Aksakov *halkçı monarşi* ve *aristokratik monarşi* gibi iki devlet modelini ön plana çıkartmaktaydı. (Kozlova, 2014, s.167) Samarin de devletin (monarşi) Rusya’daki bütün sosyo politik değişimlerdeki rolünü önemsemekteydi ve *halkçı monarşiyi* savunmaktaydı. (Gruzdeva, 2008, s.34) İdeal devlet biçiminin olmadığını vurgulayan Samarin temel etken ve belirleyici olan Rus halkının

otokrasiye (samoderjavie) karşı duyduğu harmoni ve sevgi ölçüsüydü. (Kozlova, 2014, s.169)

Samarin halkçı monarşi çerçevesinde ‘aşağıdan’ gerçekleşecek reformla devlet – halk arasındaki mesafeyi azaltacağını düşünmekteydi. (Gruzdeva, 2008, s.35) Rusya açısından, ideal yönetim şekli olan halkçı monarşi gereksiniminin basit bir nedeni vardı; “Batı Avrupa’nın aksine Moskova otokrasisi halkçı kökenleri ihtiva etmekteydi, sıradan insanlar feodallerin ve boyarların keyfi uygulamalarından” Çarlarına sığınarak korunmaktaydılar. (Gruzdeva, 2008, s.35) Samarin’e göre, “Rusya’da Toryzmin (muhafazakârlık) sığınağı köylülerdi.” (Pivovarov, 1995, s.184) “Üniversitelerde ise her şeyi tüketen Whigst rüzgâr esmektedir. Avrupa’da her iki siyasal düşüncenin kökenleri halka dayanmaktaydı. Rusya’da ise Whigst düşünce dışarıdan ithal edilmekte ve böylelikle halkçı kökene sahip değildi.” (Pivovarov, 1995, s. 184) Samarin’in halkçı monarşiden anladığı şey esasında Rus devletinin muhafazakâr bir perspektifle köylü merkezli bir yeniden yapılanmasıydı. Çar ise söz konusu yeniden yapılanmanın dinamiğini belirleyen temel aktör ve bir bakıma yönlendirici pozisyondaydı.

Slavofilizmi salt bir Rus milliyetçi ideolojisi olarak ele almak mümkün değildir. Daha çok *Zapadnichestvo* düşünce akımına karşı halkçı bir tepkiydi. Sosyo-kültürel bağlamda Avrupa dinamiğini yok saymayan, fakat siyasal anlamda muhafazakâr bir reflekse sahipti. *Slavofiller* esasında Rusya’yı Avrupa siyasal haritasının bir parçası olarak görmekteydi. *Zapadnichestvo* akımından temel farkları Rus özgünlüğünü koruyarak modernize olmaktı. Bu çerçevede kullandıkları temel kavramlar *samobitnost* düşüncesi etrafında şekillenmekteydi. Bünyesinde hem aristokrat hem de soylu olmayan entelektüelleri barındırmaktaydı. Temelde *Zapadnichestvo ve Slavofilizm* Rusya’ya aynı istikameti göstermekteydi. Her ikisi de “Baticılıktı, çünkü hınç felsefeleri Batıyı anti model olarak” tanımlıyordu. Aynı zamanda ikisi de *Slavofilizmdi*, çünkü Rusya’yı kendi tarzlarında idealize etmekteydiler.” (Greenfeld, 2017, s.400) Fakat kullandıkları kavramlar, oluşturdukları siyasal felsefe ve enstrümanları biçimsel olarak farklıydı. Söz konusu iki düşünce akımı Rusya’daki siyasal kültür ve toplumsal hayata yön vermekle kalmayıp bir *entelektüel motivasyon* inşa etmişlerdi. XX. yüzyıla doğru iki hâkim düşüncenin birikimini yeniden yorumlayan/sorgulayan coğrafi bir medeniyet paradigması oluşturmaya çalışan *Avrasyacılık düşünce akımı* söz konusu *entelektüel motivasyonun devamı* niteliğindeydi.

Avrasyacılar (Evrasiysti)

Avrasyacılık politik-felsefi akım olarak 1920’li yıllarda kendi göstermeye başlamıştı. Avrasyacılığın kurucuları olan Avrupa’da yaşayan Rus muhacir-entelektüelleri (N. Trubetskoy, P. Savitski, G. Vernadsky, G. Florovski, P. Suvçinski), Doğu ve Batı unsurlarını birleştirmeye çalışan ve özgün Rusya-Avrasya medeniyetinin histografik ve kültürel temellerini kavramsallaştırmaya çalışmaktaydılar. İlkesel anlamda Batı’ya karşı çıkan Avrasyacılar “onu tamamen görmezden gelmeye çalışmadılar.” (Kineva,

2009, s.1) XVIII- XIX. yüzyıllarda var olan “siyasi farklılıkları unutmaya çalışan Avrasyacı akım XX. yüzyılın değişen dünya koşullarında Rusya’nın konumunu ve önemini belirlemeyi öncelemekteydi.” (Romanovskaya vb, 2010, s.10) Avrasyacılar, 1920 yılında Sofya’da yayıncılık faaliyetlerine başlamış ve zamanla Prag, Paris ve Berlin gibi kentlerine yoğunlaşmışlardı. Monografik eserlere ve makale koleksiyonlarına ilave olarak “Prag’da ‘Evraziyskaya Kronika’, Berlin ve Paris’te ise ‘Evraziyskiy Vremennik’ almanaklarını, neşir ettirdiler. 1920’lerin ikinci yarısından itibaren ise yine Paris’te ‘Evraziya’ gazetesini yayın hayatına başlamış oldu. (İsayev, 1994, s.43) Avrasyacı düşünürler coğrafi, siyasal, felsefi, kültürel ve sosyal inşacılık temelinde özgün bir paradigma arayışındaydılar. Söz konusu özgünlük Savitski’nin meşhur “Biz Doğu değiliz, Batı değiliz, bizim özel yolumuz ve türümüz var, biz bütüncül Doğu-Batıyız, biz onun zirvelerinin gezginleriyiz” dizelerinde kendine yer bulmuştu. (Nikandrova, 1997, s.107)

Avrasyacı düşünce medeniyetlerin çoğulculuğu ve *polisentrizm* ilkesi bağlamında Rusya’nın Doğuya ve Batıya ait olmayan özel bir alt kıta tarafından üretilen bağımsız bir tarih ve coğrafi dünya olarak Avrasya olduğunu formüle etmekteydiler. (Semyonova, 2007, s.217) Avrasyacılar açısından “Rusya (orta kısım, Avrasya güneşi), öncelikli olarak coğrafi bir kavramdı. Bu çerçevede Rusya’nın geleceğini kıta bilincinde ve ona adaptasyonunda görmektedirler.” (Semyonova, 2007, s.217) Avrasya’nın yaşamsal alanı (*mestorazvitiya*) mekânsal bütünlüğü ve coğrafi özgüllüğü ile belirlenmektedir. Avrasya’nın neredeyse tüm nehirleri kuzey-güney boyunca meridyen yönde akmakta, sürekli bozkır şeridi ile birleşmekte ve batıdan doğuya doğru nüfuz etmektedir. (İsayev, 1994, s.45) Bu bağlamda Avrasya’yı birleştirecek devlet belirli bir nehir havzasında ortaya çıkmış ve yerleşmiş olamazdı. Herhangi bir nehir devleti bozkırlar tarafından sürekli bir tehdit halinde ve kontrol altında olacaktı. Sadece bozkırın sahibi olan devlet bütün Avrasya’nın siyasal ve kültürel birleştiricisi olabilirdi. (İsayev, 1994, s.45) Böylelikle, Rusya’nın yeni yüzyılın koşulları çerçevesinde hem entelektüel hem de siyasal anlamda Batı’dan alacağı bir şeyin olmadığı ve dolayısıyla önceliklerini Avrasya istikametinde hayata geçirmesi sorunsalı Avrasyacıların coğrafi tahayyülünün ivmesini oluşturmaktaydı.

Avrasyacılar, siyasal perspektiften 1917 Rus devrimiyle beraber ‘bir orta yol’ inşa etmeye girişmiş ve böylelikle politik anlamda sağ veya sol perspektifi dışlamışlardı. (Filonova, 2011, s.2) Avrasyacılar, Rusya’da komünist rejimin çöküşünü öngörmekteydiler. Olası çöküş sonrası Bolşeviklerin Çarlık sistemine karşı yaptıkları gibi sert ve keskin devrimci geçişi arzu etmemekteydiler. Devrim ve iç savaş trajedisinde derin bir tarihsel anlam gözlemlediler. Avrasyacılar göre, “devrim Petro döneminden itibaren onaylanan Batı kültürünün kriz durumunun bir sonucuydu.” (Kosharniy, 2017, s.82) Avrasyacı entelektüel seçkinler, Sovyet rejimini devirme mücadelesine girişmediler, sadece Rusya’da meydana gelen köklü değişimleri anlamaya çalıştılar ve esas itibarıyla gelecekteki

yerini ve rolünü belirlemeye yönelik bir siyaset felsefesi inşa etmeye çalıştılar. (Orlik, 2010, s.7)

Filozof, dilbilimci ve etnograf Nikolay Trubetskoy (1890-1938) Avrasyacılık düşüncesini bir medeniyet formasyonu olarak kuramsallaştıran entelektüeldi. 1920’de Sofya’da yayımlanan ‘Avrupa ve Beşeriyet’ (*Evropa i Chelovechestvo*) eserinde Avrupa kozmopolitizmini eleştirmekte ve şovenizmle aynı kategoride değerlendirmektedir. (Trubetskoy, 2015, s.6) Roma – Germen kültürü bağlamında Avrupa medeniyetinin egosantrik olduğunu ve bu nedenle evrenselliğinin sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. (Trubetskoy, 2015, s.11)

1925 yılında yazdığı ‘Cengizhan Mirası’ (*Nasledie Chingizhana*) eserinde ise Doğu – Batı meselesini, milliyetçilik tartışmalarını, 1917 Rus Devrimini ve sonuçlarını, Avrasya yönetim şeklini ifade eden ideokrasi kavramını daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. *Doğu - Batı dikotomisini bir medeniyet formasyonu* olarak ele alan Trubetskoy’a göre, “Rusya, kültürel aşağılık kompleksinden kurtulmalı ve Roma-Germen halklarına karşı aktif bir tutum geliştirmelidir.” (Osipov, 2006, s.85) Avrupalılaşmayla birlikte, insanlarda vatanseverlik (*patriotizm*) duygusu kaybolmakta ve ulusal olan her şey hor görülmektedir. Böylelikle, insanlar kendilerini sürekli olarak Avrupa halklarına yetişmek zorunda olduklarını hissetmektedirler. (Pashenko, 2014, s.185) Trubetskoy, Avrupa kültürünün insanlığın gelişimi açısından tek yol olmadığını ve Batılı olmayan kültürlerin ‘Batılılaşmasının’ arzu edilen sonuçlar doğurmayacağını düşünmekteydi. (Nikitin, 2006, s.15) Rus tarihine Doğu’dan bakılması gerektiğine dikkat çeken Trubetskoy, Cengizhan mirasının ve Turani elementlerin Rusya tarihinde önemli rol oynadığının altını çizmektedir. (Trubetskoy, 2007, s.5-6) “Rusya İmparatorluğunu ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini (SSCB) teşkil eden çok uluslu halkların milliyetini Avrasyalı, coğrafi alanını Avrasya, milliyetçiliğini ise Avrasyacılık olarak tanımlamaktaydı.” (Gumilev, 2008, s.6) Bu bağlamda Rusya tarihinde ve kültüründe bir şekilde rol almış bütün Avrasya halkları özgün kıtasal Avrasya medeniyetinin çekirdeğini inşa etmekteydiler. Trubetskoy *Rusya siyasetinin “Avrasya eksenini”* ilan etmekte ve bu ekseninde Türkiye, İran, Hindistan ve hatta Çin’le ortak çıkarlarının olduğunu vurgulamaktadır. (Nikitin, 2006, s.16)

1920’lerde Bolşevizmi eleştirisi Trubetskoy’un temel konusuyken, 1930’lara gelindiğinde ‘kahverengi veba’ olarak tanımladığı nasyonel- sosyalizm endişesi yazılarının omurgasını oluşturmaya başladı. (Trubetskoy, 2019, s.12) Trubetskoy’a göre, “bir faşizm felsefesi olan biyolojik materyalizm Marx ve Lenin’in tarihsel materyalizmi kadar” tehlikeliydi ve kategorik olarak kabul edilemezdi. (Trubetskoy, 2019, s.12)

Bir filolog ve etnograf olan Trubetskoy Avrasya halklarının fonetik yakınlığını, harmonizasyonunu,, uyumunu bütüncül ve özgün bir Avrasya medeniyeti çerçevesinde irdelemiş ve medeniyetlerin evrenselliğine, tek tipliliğine karşı çıkmıştır. Rus felsefi doktrininde hegemon olan Batı endeksini eleştirmiş ve Doğu (Avrasya) perspektifinden sosyo-kültürel bir

model sunmayı öncelemiştir. Bolşevizmi Rus Batıcılığının bir yansıması olarak görmekte ve özgünlüğüne kuşkuyla bakmaktaydı. Slavofillerin Rus-Slav ısrarına karşın Trubetskoy Rusları Slav ve Turan etnoslarının birliğinden doğan bir halk çerçevesinde tanımlamaktaydı. (Puşkin, 1999, s.26) Aynı şekilde milliyetçiliği yapıcı ve yıkıcı olarak iki boyutta ele alan Trubetskoy, Avrasyacılığı *yapıcı milliyetçilik türü* olarak önemsemektedir. Trubetskoy'u bir Avrasyacı ideolog olarak ele almak iddialı olabilir, daha çok Avrasyacılığın *antropolojik olmayan kültürel felsefesini* ortaya koymaya çalışan bir Avrasya *kültürologu* bağlamında değerlendirmekte fayda vardır.

Avrasyacılığın kurucularından Pyort Savitski'yi (1895-1968) ise bir ideolog olarak tanımlamak mümkündür. Ekonomist, coğrafyacı ve sosyolog olan Savitski, kavramsallaştırdığı *mestorazvitiya* anlayışı ile Avrasyacılığın jeopolitik dinamiklerine siyasal önem atfetmekteydi. Savitski, Avrasyacılık perspektifiyle Rus bilimsel ve siyasal geleneğinde jeopolitik ekolünün kurucusu olarak değerlendirilmektedir. (Sokolov, 2007, s.123) Avrasya'yı Avrupa ve Asya'dan bağımsız bir coğrafi alan değerlendiren Savitski ve Avrasyacılar, Mackinder'in jeopolitik kategorisini anımsatan bir jeopolitik tahayyül inşa etmekteydiler. (Panchenko, 2016, s.59) Mamafih, Savitski'nin jeopolitik tanımı Anglo-Sakson ve aynı zamanda Alman jeopolitik ekollerinin tanımlamalarından farklılık göstermekteydi.

Kültürel – tarihsel jeopolitik (*geosofiya*) olarak tanımlanabilecek jeopolitik yöntem Savitski'nin özgün yaklaşımıydı. (Sokolov, 2007, s.126) Savitski, ürettiği *geosofiya* kavramıyla coğrafyayı tarih ve kültür felsefesi ile sentezlemekteydi. Teritoryal kimlikle kültürel kimliği bir arada inceleyen söz konusu kavram jeopolitiğe medeniyet perspektifiyle bakmaktaydı. Rusya topraklarının Avrupa ve Asya arasında bölünmediğini ve bağımsız/benzersiz bir coğrafi alanı temsil ettiğini varsayan Avrasyacılar, bu hususun Rusya'ya belirli bir jeopolitik öznellik ve kimlik kattığını ifade etmekteydiler. (Panchenko, 2016, s.59) Söz konusu öznellik ve kimlik Rusya'ya özgü bir medeniyet ve kültür formasyonunun inşasını olanaklı kılmaktadır. Bu çerçevede Savitski, Rusya'ya *mestorazvitiya* sunmaktaydı ve bu coğrafi alan Avrasya'ydı. Rusya-Avrasya *mestorazvitiya'sı* coğrafi perspektifle sadece bozkırla sınırlı değildi, bozkırları orman, çöl ve tundra birleştirerek bir gelişim alanı ihtiva etmekteydi. (Prokudenkova, 2012, s.12) Savitski, esasında bozkır – orman birliğini coğrafya, kültürel felsefe ve tarihsel süreçle ilişkilendirerek ortaya koyma gayesi gütmekteydi. Mestorazvitia kavramı Alman jeopolitikçi Carl Schmitt'in *grossraum* terimiyle bir bakıma örtüşmekteydi. (Nartov, 1999, s.60) Fakat Savitski'nin jeopolitiği sadece siyasal coğrafya bağlamında kullanılmamaktaydı. Kültürel – tarihsel jeopolitiğin kurucusu olan Savitski, coğrafya ve politika ilişkisini birden fazla kategoriyle irdelemekteydi. Savitski'nin fikirlerinin resmi bir doktrin düzeyinde olmasa da, SSCB yöneticileri üzerinde genel anlamda etkisi olmuştur. (Şubin, 2009, s.25)

Savitski, kültürel bir bütün bağlamında bir 'Slav Dünyası' hakkında konuşmak için bir neden olmadığını ve Slavofillerden farklı bir biçimde

etnisiteye değil, *tarihsel kader birliğine* vurgu yapmaktaydı. (Nartov 1999, s.58-59) Aynı zamanda söz konusu vurgusunu coğrafi determinizm ile destekleme çabası içerisindeydi. Yaptığı şey tarihsel sosyolojik bir çerçeve değildi, coğrafya ve kültür arasındaki etkileşimden ortaya çıkan olguların politik ve ekonomik sonuçlarıyla birlikte Rusya siyasetine ivme kazandıracağını öngören bir perspektif sunma isteğiydi.

Trubetskoy ve Savitski'yle birlikte, Avrasyacı külliyatın önemli isimlerinden birisi de tarihçi George (Georgi) Vernadsky (1887-1973) olmuştur. Avrasyacı düşüncenin diğer temsilcileri gibi Bolşevizm karşıtıydı ve hayatının büyük bir bölümünü muhacir olarak Rusya dışında sürdürmüştü. Vernadsky, 1917'den sonra Rusya'da yaşanan sıkıntılı günleri "halkın genel menfaatlerinden soyutlanan entelijansiya nihilizmi" ile ilişkilendirmekteydi. (Sutormin, 2013, s.111) 1922'de kısa süreliğine Türkiye ve Yunanistan'da bulunan Vernadsky, Avrasyacı Rus muhacirlerin yoğun olarak yaşadığı Prag'a yerleşmiştir. (Alevras vb, 2007, s.15) Prag'da Avrasyacı doktrinin kurucuları Trubetskoy ve Savitski'yle yakınlaşmaya başlamıştır. İlk önceleri dostluk temelinde gelişen ilişkileri daha sonra entelektüel birlikteliğe dönüşmüştür. 1927'de Amerika Birleşik Devletlerine (ABD) göç eden Vernadsky, Yale Üniversitesinde akademisyenlik yapmıştır. Yaşamının sonuna kadar ABD'de kalan Vernadsky, Yale'nin yanı sıra Harvard, Columbia ve Şikago Üniversitelerinde 'Rusya tarihi' dersini işlemiştir. (Rybakov, 2003, s.100-101)

Vernadsky'nin başyapıtı olan '*Rusya tarihi*' eseri, Avrasyacı perspektifle Rus tarihini inceleyen kapsamlı ve çok boyutlu bir çalışmadır. Vernadsky'e göre tarih "Rusların tarihsel gelişiminde, coğrafyanın kültür üzerindeki derin etkisini açıkça gösteren başka herhangi bir örnek ihtiva etmemektedir." (Vernadsky, 2015, s.23) Rus devletinin beşiği olarak Avrasya'nın batısını işaret eden Vernadsky Rus tarihini orman ve bozkır kuşakları arasındaki değişken ilişki çerçevesinde anlamlandırmaktadır. (Vernadsky, 2015, s.32) Rus tarihini kronolojik ölçütle beş dönemde incelemektedir: (Vernadsky, 2015, s.31-35)

- 1) Rus kavminin ortaya çıkışı, daha sonra Varegler ve Hazarlarla devam eden erken dönem (III. Yüzyıl -972)
- 2) Hristiyanlığı kabulüyle birlikte Rus kültürü üzerindeki Bizans etkisi (Kiev Devleti) dönemi (972-1237)
- 3) Moğol istilası dönemi (1237-1452)
- 4) Rus yayılmacılığının ivme kazandığı orman kuşağının bozkır üzerinde güç iddiasının yenilenmesi dönemi (1452-1696)
- 5) Emperyal dönem - Rus İmparatorluğunun gücünün zirvesine ulaşması dönemi (1696-1917)
- 6) 1917 Devrimi sonrası dönem

Vernadsky, bahsi geçen tarihsel dönemlerin bütününde başat rol oynayan Avrasya'nın coğrafyasının temel siyasal ve iktisadi aktörlerini-orman-bozkır ilişkilerini-Rusya'nın ne olduğu sorunsalı bağlamında ele almıştır. (Vernadsky, 2015, s.37-39)

Vernadsky diğer Avrasyacı düşünürler gibi Moğolların, diğer bozkır halklarının ve Turani unsurların Rusya tarihi üzerindeki etkisini olumlu değerlendirmekteydi. Özellikle Rus düşünce sisteminin diğer iki ana akımında -*Zapadnichestvo ve Slavofilizm* – negatif olarak değerlendirilen Moğol dönemi Avrasyacı akım tarafından dışlanmamaktaydı. Vernadsky kapsamlı bir bakış açısı sunan “Moğollar ve Ruslar” yapıtında Rusların Moğol siyasetinin ve Moğolların hükümet ve idari sisteminin birçok özelliklerinin benimsemelerinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktaydı. (Vernadsky, 2007, s.10)

XX. yüzyılda Trubetskoy, Savitski ve Vernadsky’nin kavramsal çerçevesini inşa ettiği Avrasyacılık düşüncesi, modern Rus siyasal ve toplumsal yaşamını etkilemeye devam etmektedir. Lev Gumilev gibi düşünürler sayesinde söz konusu akım perestroika yıllarında oldukça popüler hale gelmişti. Gumilev kendini erken Avrasyacı dönem düşünürlerin devamcısı olarak görmektedir. (Gumilev 2008:14) Kurucularının özgünlüğü sebebiyle ve modern Rus siyasetini etkileyen cazibesiyle Avrasyacılık, diğer ana akım düşüncelerle rekabet edebilecek entelektüel derinliğe sahipti.

Sonuç

XVIII. yüzyılda Avrupa’da meydana çıkan Aydınlanma felsefesi Rusya’yı derinden etkilemiştir. I. Petro’nun reformlarıyla Rusya ordu modernize edilmiş ve aynı zamanda devletin yönetim organizasyonun standartları yükselmiştir. Yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilen reformlar Rus toplumsal hayatının dinamiklerini değiştirmiş ve yeni bir siyasal atmosfer oluşturmuştur. Askeri ve kamusal modernleşme toplumsal ve siyasal hayatın katalizatörü rolündeydi. Fakat Rus siyasal hayatını biçimlendiren ve dönüştüren başlıca etken çeşitli motivasyonlarla oluşan entelektüel düşünce akımlarının toplumsal içeriğiydi. Aydınlanmadan bariz bir şekilde etkilenen *Zapadnichestvo, Slavofilizm ve Avrasyacılık* toplumu ve siyaseti bir araya getiren düşüncelerle donatılmıştı. Söz konusu düşünce akımları sadece aristokrasiyi ve siyasal seçkinleri dönüştürmekle kalmadı, Rus toplumsal yapısının özgünlüğünü ortaya çıkarmış oldu. Elbette, kavramsal –felsefi arka planları farklıydı, ancak oluşturdıkları etki ve yönlendirme toplumsallık ihtiva etmekteydi.

Zapadnichestvo akımı bir ‘aristokratik muhalefet’ olarak meydana çıksa da uzun vadede halkçı bir perspektif arz etmeye başladı. Motivasyonları Aydınlanma düşüncesi olan Herzen gibi Batıcılar, uzun vadede aslında *Rus sosyalizminin* kavramsal çerçevesini inşa etmiş oldular. Aynı şekilde *Slavofilizm* her zaman için milliyetçi bir profile sahipti, ancak yine uzun vadede bir medeniyet formasyonuna dönüştü. *Slavofillerin* medeniyet tartışmalarının ılımlı ve kapsayıcı kısmını Avrasyacı düşünce akımı daha da ileri götürdü ve Avrasya fenomeninin doğuşuna ön ayak oldu. Güney ve batı Slavlarını emperyal Rus kültürü etrafında bir araya getirmeyi hedefleyen *Slavofilizm*, çok uluslu Rusya için çokta büyük anlam ihtiva etmiyordu. Teolojik çerçeve Avrasyacılığın *Slavofilizmle* aynı çizgide olduğu izlenimi

vermekteydi. Fakat klasik Avrasyacıların düşünce sistemi *Slavofillerden* keskin bir biçimde farklılık göstermekteydi. Trubetskoy, Savitski, Vernadsky gibi Avrasyacılar çok uluslu Rusya ile barışıklı. Aynı barışıklık *Zapadnichestvo* akımı için de geçerli gözükmemektedir. Günümüz Rusya'sında etkili olan *Neo-Avrasyacılık* ise *Slavofil* düşüncenin öğelerini bünyesinde daha çok barındırmaktadır.

Mamafih, modern Rusya çalışmamızın konusu olan düşünce akımlarının her birini kapsayan bir entelektüel-politik koalisyonudur. Tarihsel anlamda Rusya açısından söz konusu düşünce akımlarının koalisyonu her zaman mevcut olmuştur. Bu bağlamda süreklilik ihtiva eden ve koşullara uyum sağlayan düşünce akımları, klasik ve/veya yeniden yorumlanmış haliyle Rus toplumsal ve siyasal hayatına yön vermeye ve entelektüel tartışma odağı olmaya devam edecektir.

Kaynakça / Reference

- Akhmalova, A. Kapitsin, V. Mironov, A. Mokshin, V. (2011). *Slovar-spravochnik po sociologii*. Moskova: Uchebnoe izdania.
- Aleksandrov, P. (2008). Ob ideynih istokah rannego slavyanofilstvo. *Vestnik Omskogo Universiteta*, (1), 67-71.
- Alevras, N. Serebryakova, İ. (2007). Vernadsky: evraziystvo v kontekste tvorcheskoy sudybi. *Vestnik Bibliotechnoy Assambleyi Evrazii*, (1), 7-31.
- Anisimov, Y. (2018). *İstoriya Rossii ot Ryurika do Putina, Lyudi, Sobitiya, Dati*, Sankt Petersburg, Piter Yayınları.
- Belinski, V. (1954). *Polnoe Sobranie Sotsinenii*, Moskova: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Berdyaev, N. (2009). *Aleksey Stepanovich Homiyakov*. Moskova: Public domain.
- Bogdanov, A.(2008). Zapadnichestvo v Rossii: istoriya i sovremennost. *Filosofiya i Obshestvo*, (3), 160-175.
- Çaadayev, P. (1906). *Filosoficheskiya Pisma*. Kazan: Filosofskaya Biblioteka.
- Çiçerin, B. (1901). *Rossiya nakanune dvadchatogo stoletiya*. Chetvertoe izdaniya, Berlin: İzdaniya Gugo Steineitsa.
- Çijkov, S. (2010). Çiçerin i ideologiya Ruskogo liberalizma. *Orientiri*, (6), 76-92.
- Çistiyakova, T. (2000). Slavyanofili i neoslavyanofili. *Vestnik MGTU*, 3 (3), 515-524.

- Dostal, M. (2001). Slavyanskiy mir i slavyanskaya ideya v filosoficheskiy postroeniyah i praktike rannih slavyanofilov. Tekst nauchnoy statyi po spechalnosti *İstoriya i Aerhologii*, 85-95.
- Emelyanov, B. (2003). *Boris Çiçerin: İntelektualnaya biografiya i politicheskaya filosofiya*. Ekaterinburg: İzdatelstvo Uralskogo Universiteta.
- Fateev, V. (2009). *Slavyanofilstvo: pro et contra*. Sankt Petersburg: İzdatelstvo Petesburgogo Universiteta.
- Filonova, L. (2011). *Evrasiystvo v filosofskogo –istoriceskoy i politicheskoy mysli Russkogo zarubejiya 1920-1930 godov*. Moskova: Nauchno –issledovatel'skoy otdel bibliografii RGB.
- Gorelov, A. (2017). Homyakov: uchenie o soboronosti i Russkaya obshina. *Kultura i Obshestvo*, (2), 78-97.
- Greenfeld, L. (2017). *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Alfa yayınları.
- Gruzdeva, O. (2008). İdeya narodnoy monarhii v rabotah Samarina. *Vestnik MGTU*, 11(1), 34-42.
- Gumilev, L. (2008). *Ritmi Evrazii*. Moskova: AST.
- Herzen, A. (1955). *Sobranie sotsinieniy v tridchat tomah*. VI, Moskova: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Homyakov, A. (1988) *O starom i novom*. Moskova: Sovremennik.
- Homyakov, A. (1994). *Raboti po Bogosloviyu*, Moskova: İzdatelstvo Medium.
- İsayev, İ. (1994). Evraziystvo: ideologiya gosudarstvennosti. *Obshestvennie nauki i sovremennosti*, (5), 42-55.
- İstoriya Rossii (XIX vek), Zapadniki i Slavyanofili.(2020). <http://histori.kutema-school.edusite.ru/p12aa1.html> (03.01.2020).
- İvanov, V. (2018). *Slavyanofili i zapadniki. Kak eto bylo*. İstoriya RF, Biblioteka istorii.
- Kaplin, A. (2015). *Aleksey Homyakov v vspominaniyah, dnevnika, perepiske sovremennikov*. Moskova: Institut Russkoy Tsivilizatsii.
- Kineva, T. (2009). Evraziystvo v sovremennom ideyno-politicheskom prostranstve Rossii. *Gosudarstvennoe upravlenie Elektronniy vestnik*, (18), 1-6.
- Kirievski, İ. (1989). *Evropeyets*. Moskova: Nauka.
- Kirievski, İ. (2002). *Razum na puti k istine*. Moskova: Pravilo veri.
- Kokorev, A. (2003). Çiçerin o reformirovanii Rossiyskogo obshestva. *Vestnik TGU*, 4(32), 11-16.

- Kolesova, İ. (2008). Uchenie o sobornosti Homyakova, Tekst po nauchnoy statyi po *Filosofii, etika, religiovedenii*, 176-184.
- Kosharniy, V. (2017). Evraziystvo: v poiskah smisla Russkoy revolyutsii. *Obshestvennie nauki. Sociologiya*, 2(42), 81-91.
- Kozlova, N. (2014). Sushnosti i formi gosudarstvo i politicheskoy filosofii slavyanofilov. *Vestnik TeGU Seriya Filosofiya* (2), 165-174.
- Kudryashev, V. (2010). İdei natsionalizma v tvorchestve Belinskogo. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, (338), 89-92.
- Lebedeva, M. (2006). Zapadnoevropeyskaya filosoficheskoy mysli i Russkaya ideya. *Aktualnie problemi Russkoy filosofii i kulturi*, Materiali studentskoy konferentsii, 81-87.
- Leontiyeva, O. (2012). Narod-natsiya i narod-demos v zerkale istoricheskoy pamyati Rossiyskogo obshestvo vtoroy poloviny XIX—nachale XX veka. *Dialog s vremenem Sociologiya*, (39), 196-212.
- Leontiyeva, O. (2012). *İntelektualnaya istoriya Rossii XIX- nachala XX*. Samara: İzdatelstvo Samarskiy Universitet.
- Makeeva, U. (2007). *Obshestvenno –politicheskaya deyatelnosti Samarina*, Sankt Petersburg, Sankt Peterburgskiy Universitet.
- Maslin, M. (2012). Filosofiya Gertzena segodnya. *Problemi istorii i teorii kulturi*, 130-140.
- Mirikova, A. Prokudin, B. (2018). Poeti Slavyanstva: Homyakov i Tyutçev o slavyanskoy vzaimnosti. *Russian Political Science*, 1 (6), 94-100.
- Myer, K. (2019). Obraz Rossii v uchenii slavyanofilov. *History of Philosophy*, 24 (1), 122-134.
- Naganeva, M. (2012). Jizn i dumi Gertzena. Peterburgskiy Universitet İstitut Filosofii, *Jurnal Russkoy filosofii i kulturi*, (24): 9-24.
- Nartov, N. (1999). *Geopolitika*. Moskova: Yuniti.
- Nikandrova, İ. (1997). U istokov evraziyskoy kontsepsii Rossiyskoy tsivilizatsii. *Metamorfozi İstorii*, 107-118.
- Nikitin, A. (2006). Nikolay Sergeyevich Trubetskoy: zapad i chelovechestvo. *İzvestiya PGPU Obshestvennie nauki*, (2), 13-16.
- Orlik, İ. (2010). Evraziyskaya ideya: vzniknovenie i evolyutsiya. *Vestnik RUDN, Vseobshaya istoriya*, (4), 7-21.
- Osipov, İ. (2006). Geosofiya kulturi evraziystva. *Veche. Almanakh Russkoy filosofii i kulturi*, (17), 84-99.

- Osipova, E. (2016). Slavyanofili i ih otnoshenie k Slavyanskomu voprosu. *Vestnik MGOU*, (4), 142-149.
- Panchenko, J. (2016). Geopoliticheskaya kontseptsiya Evraziystvo kak faktor vlyaniya na bezopasnosti v Vostochnoy Evrope. *Wschod Europy*, 2(2), 57-74.
- Pashenko, V. (2014). *Russkaya filosofiya Entsiklopediya*. Moskova: Algoritm.
- Pirumova, N. (1990). *Russkiy Socializm Gertsena*, Moskova: Nauka.
- Pivovarov, Y. (1995). Samarin, a ne vashi skitaltsi. *Mir Rossii*, (1), 181-212.
- Platonova, D. (2001). Problema natsionalnoy samobitnosti v svete antropologicheskoy vzglyadov zapadnikov i slavyanofilov. *Obshestvennye nauki i sovremennosti*, (3), 168-176.
- Plehanov, G. (1948). *Belinski, Literaturnoe nasledstvo*. Moskova: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Prokudenkova, O. (2012). Kategoriya mestorazvitiya v kontseptsii evraziystva. *Vestnik SPbGUKI*, 3(12), 11-15.
- Proskuryakova, N. (2020). *Bolshaya Rossiyskaya Entsiklopedia*. <https://w.histrf.ru/articles/article/show/zapadniki>. (03.01.2020)
- Puşkin, S. (1999). Evraziyskie vzglyadi na Tsivilizatsii. *Sociologicheskoe issledovaniya*, (12), 24-33.
- Romanovskaya, V. Krimov, A. (2010). *Evrasiyskaya doktrina gosudarstva i prava*. Nijniy Novgorod: Izdatelstvo Nijegorodskogo Universiteta.
- Rybakov, S. (2003). *Mir Russkoy istorii v tvorchestve Vernadskogo*. Doklady pyatoy Vserossiyskoy konferentsii, Ekaterinburg, Uralskiy Gosudarstvenniy Universitet im. Gorkogo.
- Semyonova, Y. (2007). Klassicheskoe evraziystvo: prostranstvenniy obraz Rossii. *Summa Filosofii*, (7), 217-219.
- Shaur, J. (2014). Za tsarya i protiv nego. Boris Çiçerin kak storonnik pravovogo gosudarstva i protivnik radikalizma. *Nova rusistika*, VII(1), 125-137.
- Skorohodova, S. (2011). Pisma iz Rigi i istoriosofii Samarina. *Politica Sirbistan* 2(3), 1-14.
- Skorohodova, S. (2012). İdeya slavyanskogo bratstva v tvorchestve predstaviteley Moskovskoy shkoly. *Predpodavateli XXI*, (4), 250-261.
- Slavyanofilstvo, elektronaya biblioteka (2020) <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH01b7ebf4fc8dba436e128fb7> (06.01.2020).

- Sokolov, D. (2007). İdeyi Savitskogo v Russkoy i mirovoy geopoliticheskoy mysli XX veka. Kafedra politologiya Severo-Zapadnoy akademii gosudarstvennoy slujbi, 123-126.
- Sudakov, A. (2011). Osebennosti Rossii: İvan Kirievski o Russkoy idee i Russkoy bede. *Vestnik Russkoy Hristiyanskoy Gumanitarnoy Akademii*, 12 (3), 159-173.
- Suhov, A. (1998). *Stoletnyya diskussiya: zapadnichestvo i samobitnost v Russkoy filosofii*. Moskova:İfran.
- Sutormin, S. (2013). Stanovleniye tvorcheskoy lichnosti Verandskogo. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo Universiteta*, (374), 110-113.
- Şirinyants, A. (2012). *Russkaya socialno-politicheskaya mysli 1850-1860-e godi*, Moskova: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- Şneyder, K.(2012). Ranniy Russkiy liberalizm kritika sleva i sprava. *Dialog s vremenem*, İntelektualnaya İstoriya Segodnya, (41), 91-107.
- Şubin, S. (2009). *Geopolitika*. Arkangelsk: Pomorskiy Gosudarstvenniy Universitet imeni Lomonosova.
- Teslya, A.(2013). Gertzen i slavyanofili. *Sociologicheskoe Obozrenie*, 12(1), 62-85.
- Trubetskoy, N. (2007). *Naslediye Chingizhana*. Moskova: Eksmo.
- Trubetskoy, N. (2015). *Evropa i Evraziya*, Moskova: Algoritm.
- Trubetskoy, N. (2019) *Naslediye Chingizhana, Vzglyad na Russkuyu istoriyu ne s Zapada, a s Vostoka*. Moskova: İlyustrirovannoe izdaniya.
- Vasilyev, A. (2010). *Gosudarstvenno-pravovoy ideal slavyanofilov*. Moskova: Institut Russkoy Tsivilizatsii.
- Vernadsky, G. (2007). *Moğollar ve Ruslar*. (Çev. Eşref Bengi Özbilen), İstanbul: Selenge yayınları.
- Vernadsky, G. (2015). *Rusya Tarihi*. (Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç.Mızrak). İstanbul: Selenge yayınları.
- Vilkova, N. Pogoroleva, A. Ryazanova, A. (2016). Zapadnichestvo i slavyanofilstvo kak sociokulturnie proekti. *Bulletin of Medical Internet Conferences*, 6(5).1018-1019.
- Voeykov, M. (2015). Gertzen i teoriya operejayushego razvitiya. *Terra Economicus*, 13(3), 34-54.
- Walicki, A. (2009). Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme, (Çev. Alaeddin Şenel). İstanbul: İletişim Yayınları.

